

**SULF:s inspel till den forsknings-
politiska propositionen 2020**
/Sveriges universitetslärare och forskare

“Principen om den akademiska friheten genomsyrar både forskning och utbildning. Det innebär att doktorander, forskare och lärare fritt kan välja forskningsproblem och publicera resultat utan rädsla för repressalier. Det fria sökandet efter ny kunskap kräver att universitetslärare och forskare är obundna och arbetar för att vidga vetandet i mänsklighetens tjänst.

För att förverkliga detta krävs en ändamålsenlig forskningsfinansiering parat med ett kollegialt styre där vetenskapligt och pedagogiskt kompetent personal fattar de beslut som rör kärnverksamheten. Arbetsvillkor och karriärvägar är jämställda och understödjer det övergripande målet om fritt sökande efter ny kunskap. Det innebär att anställningar är trygga, att rekryteringar är transparenta och att det är enkelt att utbyta idéer och erfarenheter genom att periodvis arbeta på andra lärosäten, i eller utanför Sverige, eller i andra sektorer.”

Ur SULF:s vision 2030

Fyra krav för en starkare forskning

- 1** **Akademisk frihet:** SULF uppmanar den svenska regeringen att agera som förebild för andra länder och stärka lagskyddet för akademisk frihet i både forskning och utbildning.
- 2** **Forskning och utbildning:** Stärk kopplingen mellan forskning och utbildning genom att se till att universitetslärare och forskare har både forskning och undervisning inom ramen för anställningen.
- 3** **Ökad långsiktighet:** Öka andelen basanslag i den statliga finansieringen till forskning och utbildning på forskarnivå för att skapa mer långsiktiga förutsättningar för lärosätena.
- 4** **Anständiga arbetsvillkor:** Sätt press på lärosätena för att minska andelen osäkra anställningar och istället skapa attraktiva karriärvägar. Det är nödvändigt för att akademien ska kunna attrahera de som är bäst lämpade att lösa framtidens utmaningar.

En fri akademi är en omistlig del av demokratin

För att akademien ska kunna vara ledande i att skapa ny kunskap och bidra till att lösa samhällsutmaningar måste den stå fri från tillfälliga politiska svängningar. Forskare och universitetslärare måste ha stor individuell frihet både i att välja forskningsproblem och att utforma undervisningen. Akademisk frihet handlar om forskares och universitetslärares dagliga arbete. Det är där den akademiska friheten omsätts i praktik.

”Bra forskning börjar med ett tydligt intresse och en fråga som den enskilde forskaren utvecklar själv. Det är denna förmåga att ställa en fråga som gör oss till framgångsrika forskare. Jag kan inte låta bli att oroas över den politiska styrningen som allt mer ställer frågor som ska undersökas - och fördelar pengar för det ändamålet - utifrån en idé om att forskare annars befinner sig i ett så kallat elfenbenstorn.”

Forskare verksam i akademien¹

STRUT-utredningen hade som inledande förslag att förstärka akademiska normer i högskolelagen. SULF ställer sig helhjärtat bakom. En fri akademi är en förutsättning för att universitet och högskolor ska kunna verka som en kritisk kraft i samhället. En fri akademi är tillsammans med en fri press och oberoende domstolar några av demokratin grundpelare.

Från en svensk horisont kan det vara lätt att ta akademisk frihet för given. Men vi ser konkreta hot mot forskningens frihet i vår omvärld. I Ungern har det Centraleuropeiska universitetet tvingats flytta ur landet för att kunna fortsätta bedriva högkvalitativ forskning och utbildning på vetenskaplig grund, forskningsfinansieringen har övertagits av regeringstroga tjänstemän och studenter uppmanas att ange professorer med vänstersympatier.²

Även i andra europeiska länder utsätts forskare och universitetslärare för stor press och påverkan som utmanar deras akademiska frihet. En påtaglig försämring har, förutom i Ungern, skett i Polen, Makedonien, Serbien och Tjeckien. I Turkiet är den akademiska friheten nära noll.³ Även i norra och västra Europa finns utmaningar och i en EU-finansierad studie pekas särskilt Storbritannien ut som ett land med lågt skydd för akademisk frihet, både juridiskt och faktiskt.⁴

En välfungerande och fri akademi är avgörande för en hållbar utveckling och för uppfyllandet av målen i Agenda 2030. SULF uppmanar därför den svenska regeringen att agera som förebild för andra länder och stärka skyddet för akademisk frihet i lagstiftningen. En analysfunktion av det slag som STRUT-utredningen föreslår behövs för oberoende analyser av förordningens politik.

¹ Citaten kommer från upprop till SULF-medlemmar att komma med inspel till den forskningspolitiska propositionen.

² www.theatlantic.com/magazine/archive/2019/06/george-soros-viktor-orban-ceu/588070/

³ www.tidningencurie.se/nyheter/2017/09/26/friheten-krymper-i-akademien/

⁴ Karran, T, Beiter, K och Appiagyei-Atua, K. (2017) "Measuring academic freedom in Europe: a criterion referenced approach" i Policy Reviews in Higher Education, Volume 1, 2017.

Det brister i kopplingen mellan forskning och utbildning

Förstärkta akademiska kärnvärden är inte bara en grundläggande pelare i en fri demokrati utan också en förutsättning för att verksamheten ska kunna bedrivas med hög kvalitet. Högskolelagen stadgar att verksamhetens ska bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning, men vi som är verksamma i sektorn vet att detta ofta brister.

Många universitetslärare har ingen tid för forskning inom ramen för sina anställningar, och många forskare får inte möjlighet att undervisa i den utsträckning som krävs för en framgångsrik akademisk karriär. Som konsekvens hamnar många studenter långt från forskningen och får inte insikt i och kunskap om hur kunskapsbildning sker. Det finns dessutom stora skillnader mellan olika utbildningar där, generellt sett, de stora kvinnodominerade utbildningarna är de som har minst kontakt med forskningsaktiva lärare. Det är också där det finns minst forskningspengar.

Det saknas helt resurser för att bygga upp forskning inom områden där Sverige inte redan har forskning av hög klass. Lärarutbildningarna är inte ensamma om denna brist, också vårdutbildningar drabbas. Grundprincipen att forskning bör finansieras utifrån kvalitet kan förefalla rimlig. Men om principen tillämpas strikt kan den föra med sig att Sverige, som är ett litet land, kan få vita fläckar på forskningskartan.

Det ställer till problem framför allt i tillämpning av framstående forskning. Enligt Vetenskapsrådet bedrivs 99 procent av världens forskning utanför Sverige. Har vi inte tillräcklig bredd i forskningen får vi problem att tillvarata den internationella forskningens senaste rön. Det kan inte spetsforskning inom andra områden lösa.

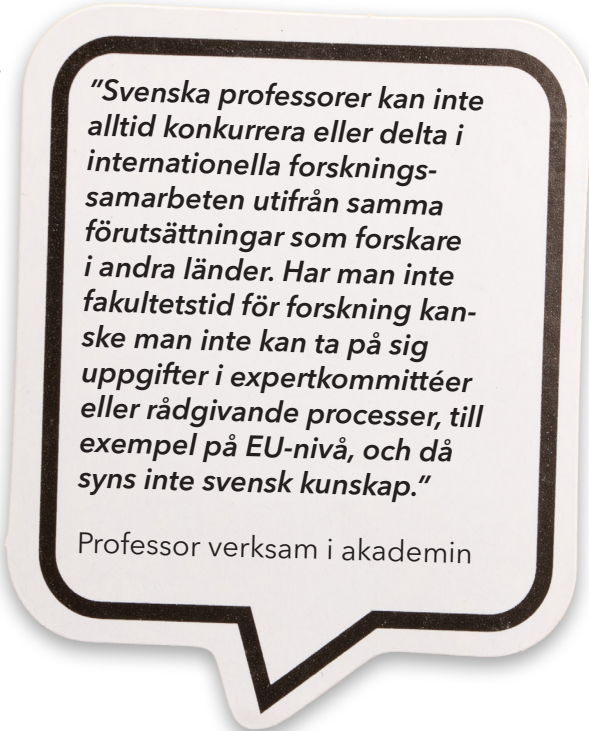
Principen innebär också att det blir svårt att utveckla nya områden som ännu inte har framstående forskning. I slutändan innebär det att delar av högskoleutbildningen bedrivs utan tillfredsställande kontakt med forskningen vilket ju också är den kritiska slutsatsen i UKÄ:s granskning av lärarutbildningarna.

STRUT föreslog en samlad proposition för högre utbildning och forskning. SULF håller med utredningen om att lärosätena behöver mer långsiktiga planeringsförutsättningar, inte bara för forskningen utan också för utbildningen. Att koppla målen för forskning och högre utbildning närmare varandra genom en gemensam proposition ser vi som en god grund för att stärka kopplingen mellan forskning och undervisning på ett sätt som kommer studenterna till del och bidrar till ökad kvalitet. Gemensamma propositioner skulle kunna bidra till en mer samlad högskolepolitik där utbildning och forskning ses som sammanlänkade och ömsesidigt beroende.

Universitetens och högskolornas särart är och ska vara att de bedriver både forskning och utbildning. Under de senaste decennierna har dessa uppgifter allt mer dragits isär.

Inte ens professorer garanteras tid för forskning

Alltför många universitetslärare, inklusive professorer, har

"Svenska professorer kan inte alltid konkurrera eller delta i internationella forsknings-samarbeten utifrån samma förutsättningar som forskare i andra länder. Har man inte fakultetstid för forskning kanske man inte kan ta på sig uppgifter i expertkommittéer eller rådgivande processer, till exempel på EU-nivå, och då syns inte svensk kunskap."

Professor verksam i akademien

inte någon forskning alls inom ramen för sina anställningar.⁵ Det kan få konsekvenser, inte bara för universitetslärares egen forskning, utan även för Sveriges möjlighet att delta i internationella sammanhang.

Landets rektorer bär ett stort ansvar för att de senaste årens satsningar på forskning har haft som baksida att fler och fler forskare inte alls är involverade i utbildning. Det har inneburit att studenternas kontakt med forskningen försvårats.

En samlad syn på forskning och utbildning måste praktiseras för att lagens skrivningar ska ha en motsvarighet i den verklighet som delas av forskare, lärare och studenter. Det innebär att lärare ska forska och forskare ska undervisa.

Ett samlat anslag för forskning och utbildning kan stärka kopplingen

Finansieringssystemet med en hög andel externa, konkurrensutsatta forskningsmedel där lärosäten belönas extra om de attraherar stora externa anslag har medfört att forskningen betraktas som så mycket viktigare och mer meriterande än att vara en skicklig lärare. Detta har haft negativa effekter för utbildningen, för arbetsituationen för lärare men också för forskningen. Forskningens kvalitet vinner på kontakt med vetgiriga studenter och studenterna är också den allra viktigaste vägen att sprida nya forskningsresultat vidare ut i företag och samhällsinstitutioner.

*“Satsa brett på forskning!
Ingen kan sia om var avgörande genombrott med stor betydelse för framtiden kommer att ske.”*

Forskare verksam i akademien

STRUT hade i sitt betänkande ett förslag om ett samlat anslag för forskning och utbildning. SULF menar att det är en bra idé under förutsättning att även utredningens förslag om förstärkning av vissa normer i högskolelagen genomförs. Det gäller särskilt förslaget om en återreglering av kollegialiteten, men också att det normalt ska ingå både forskning och utbildning i lärares arbetsuppgifter. En stark kollegialitet tillsammans med akademisk frihet för den individuella forskaren/läraren är en förutsättning för att en ökad frihet i användningen av resurser ska fungera bra.

SULF har under många år förespråkat ett samlat anslag för forskning och utbildning med motiveringen att det skulle underlätta planeringen, genomförande och utvärdering av verksamheten som en helhet och bidra till att stärka sambandet mellan forskning och utbildning. Det är viktigt att ingen uppdelning mellan forskning och utbildning behöver göras i den ekonomiska redovisningen, något som idag upplevs av lärosätena som svårt eller till och med omöjligt.

En stark kollegialitet är en förutsättning för att ett samlat anslag ska fungera bra

De risker vi kan se med en friare användning av anslagen är att lärosätesledningens makt kan bli alltför stor. Den risken kan minskas väsentligt om alla lärosäten har robusta kollegiala organ på plats som ansvarar för resurssättningen av kärnverksamheterna utbildning och forskning. Det är, som STRUT-utredningen skriver (s 86), ”lärare som utifrån sin vetenskapliga kompetens, tillsammans med studenter och i dialog med omvärlden, bäst kan bedöma hur högre utbildning och forskning ska utformas utifrån kunskapsutveckling och samhällsförändringar.” Enskilda lärares och forskares autonomi i både undervisning och forskning borgar för en hög kvalitet i verksamheten.

⁵ sulf.se/nyhet/ingen-tid-for-forskning/

Anständiga arbetsvillkor inom forskningen

Osäkerheten är idag stor för forskare i akademien. Förutom att korta tidsbegränsade anställningar eller osäkra tillsvidareanställningar är mer regel än undantag är det många forskare som inte får lön för sitt arbete utan lever på stipendier, utan den grundläggande trygghet som en anställning ger. Postdoktorer som har stipendium som enda försörjningsform är en särskilt utsatt grupp eftersom de flesta saknar ett försäkringsskydd som täcker till exempel inkomstbortfall vid sjukdom och föräldraledighet. Stor vikt måste därför läggas vid att FN:s utvecklingsmål nr 8 om anständiga arbetsvillkor tillämpas inom forskningen.

"Lärare och forskare sitter inne med de fundamentala kunskaperna om hur undervisning och forskning ska bedrivas. Det gör inte universitetens och högskolornas ledning eller byråkrati."

Forskare verksam i akademien

En ökad andel basanslag för forskning kan förbättra arbetsvillkoren för forskare

En ökad andel basanslag är en av de viktigaste åtgärderna regeringen kan genomföra för att förbättra arbetsvillkoren och arbetsmiljön inom akademien. Nästan tre av tio universitetslärare och forskare (exklusive doktorander) är tidsbegränsat anställda. Av de disputerade forskarna är det mer än sex av tio. Jämfört med andra delar av arbetsmarknaden är det orimligt höga siffror. Av Sacos medlemmar totalt, inklusive akademien, är mindre än åtta procent tidsbegränsat anställda.

"Som det är nu är vi alldeles för beroende av extern finansiering, vilket hotar akademisk frihet och gör det omöjligt för oss att planera vår forskning på längre sikt. Det slår allra hårdast mot unga forskare i postdokfasen, som har otrygga, tidsbegränsade tjänster helt beroende av variationerna i finansiering."

Forskare verksam i akademien

En anledning till de osäkra anställningsförhållandena är att andelen direkta statsanslag för forskning successivt minskat under de senaste decennierna från två tredjedelar av lärosätenas forskningsanslag till mindre än hälften. Det finns vid de stora universiteten ett tydligt samband mellan en hög andel externa medel och en hög andel tidsbegränsade anställningar och många lärosäten anger detta som orsak till att inte tillsvidareanställa.

Flera regeringar har uttryckt ambitioner att öka andelen basanslag men har ändå valt att satsa mer forskningspengar till statliga forskningsfinansiärer. I praktiken har det lett till att utvecklingen går åt fel håll.

I samband med STRUT-utredningen tillsatte SULF en egen expertgrupp av oberoende experter med djupa kunskaper om högskolors förutsättningar och ekonomi. Expertgruppen lämnade under hösten 2017 ett officiellt inspel till utredningen. Deras analys angående balansen mellan direkta anslag och externa medel är att den i internationell jämförelse höga graden av externfinansiering för forskning är ett problem både

i relation till forskningens kvalitet, och i relation till lärosätenas möjlighet att vara attraktiva arbetsgivare. Expertgruppen menar också att externfinansieringen har bidragit till en hög andel visstidsanställningar och otydliga karriärvägar för forskande och undervisande personal. Lärosätena har förlorat kontrollen över framförallt forskaranställningarna som blivit allt mer osäkra på grund av den låga andelen basanslag för forskning och forskarutbildning.

”Biträdande lektorstjänster är definitivt ett steg i rätt riktning, men i mitt fält tenderar de att gå till folk som redan är redo att söka docentur (eller ibland t.o.m. professur).”

Forskare verksam i akademien

Risk för brain drain i akademien hotar Sveriges konkurrenskraft

Allt sammantaget bidrar den höga andelen externfinansiering till att universitet och högskolor har svårt att behålla sin attraktivitet som arbetsgivare, med risken att högkompetenta personer som har lätt att hitta andra kvalificerade jobb söker sig utanför akademien. I förlängningen riskerar det forskningens och den högre utbildningens kvalitet. För att en ökad andel basanslag ska göra verklig skillnad krävs att de hamnar i den enskilda forskarens vardag i form av tid för forskning inom ramen för anställningen.

Under de senaste åren har antalet doktorander minskat, särskilt bland svenskfödda. UKÄ skriver i en statistisk analys våren 2019 ”Under den senaste tioårsperioden har andelen i den svenska befolkningen som påbörjar en forskarutbildning halverats och är nu tillbaka på samma nivå som för 30 år sedan.”⁶ Även om lärosätena fyller upp platserna med utländska doktorander är det alltför många av dem som lämnar landet efter examen för att Sveriges och lärosätenas behov av disputerade ska vara säkrat.⁷

Även om lagstiftningen har ändrats till det bättre finns det fortfarande problem för de utländska forskare som vill stanna, få uppehållstillstånd eller svenskt medborgarskap. Regeringen behöver därför se över hur nuvarande regelverk fungerar. Det borde vara möjligt för alla som genomgår forskarutbildning i Sverige att få permanent uppehållstillstånd, oavsett vilken typ av uppehållstillstånd man haft under doktorandtiden.

Det kostar att låta resurserna ta omvägen över forskningsråden

Det innebär höga transfereringskostnader att låta forskningsmedel från staten ta omvägen över statliga forskningsråd innan de slutligen landar hos lärosätena. Exakt hur stora dessa kostnader är finns det inga uppgifter om men det är rimligt att anta att de är ansevärd.

Ett vanligt argument för att låta forskningspengar delas ut av forskningsråd är att det skulle borge för högre kvalitet på den forskning som görs. Men frågan är om det är ett rimligt antagande? Vetenskapen är byggd kring peer review-granskningar. Det börjar senast på kandidatnivå, med opponenter och seminariebehandling, och fortsätter genom hela forskarkarriären. Texter peer review-granskas inför publicering. Forskare granskar varandra i betygsnämnder, som opponenter, som sakkunniga vid tjänstetillsättning, vid utvärdering av utbildning och forskning och vid planering av kommande forskningsprojekt. Utan dessa granskningar skulle vetenskapen inte fungera.

De senaste decenniernas forskningspolitiska utveckling tycks ha tagit sin utgångspunkt i att dessa interna granskningar inte är tillräckliga för att kvalitetssäkra den forskning som bedrivs vid lärosätena.

⁶ www.uka.se/publikationer--beslut/publikationer--beslut/statistiska-analyser/statistiska-analyser/2019-03-14-fokus-forskarutbildning--andelen-av-svenskarna-som-paborjar-en-forskarutbildning-har-halverats.html

⁷ www.uka.se/download/18.6f6937d1167c5d28e8711eb5/1551796524725/statistisk-analys-2019-02-25-manga-utlandska-doktorander-lamnar-sverige-efter-examen.pdf

Det brister i jämställdheten

Ambitionsnivån i lärosätenas jämställdhetsarbete på alla nivåer i den akademiska karriären behöver höjas.

En viktig förutsättning för att lärosätena ska kunna ta ett större ansvar för jämställdheten i den akademiska karriären är att rådigheten över framförallt forskaranställningar stärks genom en ökad andel basanslag. Det är också viktigt att det på sikt sker en omfördelning av forskningsmedel till de områden som har många studenter, förslagsvis genom en forskningsanknytningsresurs liknande den som STRUT-utredningen har föreslagit. För att göra verklig skillnad för de stora, ofta kvinnodominerade professionsutbildningarna måste nivån vara högre än de föreslagna 12 000 kronor per helårsstudent.

För att till exempel lärarutbildningarna ska kunna kvalitetssäkras och utvecklas behöver idén om att all forskning ska vara excellent för att tilldelas resurser modifieras. Det innebär att fler måste forskarutbildas i den yrkesnära delen och att de som är verksamma som universitetslärare kan vara vetenskapligt aktiva inom sitt undervisningsområde. Excellensen kommer om forskningen får möjlighet att utvecklas. Att skapa förutsättningar för detta är ansvarig ministers viktigaste uppgift.

Ökad andel basanslag skulle kunna bidra till fler tillsvidareanställningar och tydligare karriärvägar för kvinnor och män inom akademin. Med ökade basanslag skulle lärosätena kunna vidta åtgärder för att stoppa underfinansieringen av kvinnodominerade forskningsområden. Men eftersom flera lärosäten bara har en fakultet räcker inte ökade basanslag i allmänhet, utan regeringen behöver på sikt styra om medel så att forskningsmedel ges i relation till utbildningarnas storlek.

SULF menar att både jämställdhet och kvalitet gynnas av tydliga förutsättningar, trygga anställningar och en god arbetsmiljö.

Stockholm 31 oktober 2019

Mats Ericson, ordförande SULF